

S469
U3I9

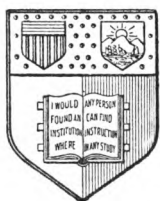
Cornell University Library
S 469.U319

Korotkii naris istorii ukrainskogo p

3 1924 000 317 507

mann

New York
State College of Agriculture
At Cornell University
Ithaca, N. Y.

Library

@
S 469
ИЗ I 9

ТОДОСЬ ЮРЧЕНКО

**КОРОТКИЙ НАРИС ІСТОРІІ
УКРАЇНСЬКОГО
ПАСІЧНИЦТВА**

Видання Прилуцького Кооперативного Пасічницького Т-ва
1926

Todos Jurchenko
ТОДОСЬ ЮРЧЕНКО

Korotkii naris
КОРОТКИЙ НАРИС
istorii ukrainskogo
ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО
ПАСІЧНИЦТВА
pasichnitsva

Priluka. (place ?)

Видання Прилуцького Кооперативного Пасічницького Т-ва
1926

ⓐ
S 4 6 9
и 3 I 9

ПРИЛУКА.
ДЕРЖДРУКАРНЯ
ІМ. РАКОВСЬКОГО
1926.

Ⓒ 75415

Замовлення № 2534.
Окрліт № 455 14/VI—26 р. Тираж 1000 прим.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО.

Не тільки пасічницькому загалові бракує знання з історії пасічництва, а навіть і передовикам його.

Не помиляємось, коли пасічникам раємо читати пасічницьку літературу, щоб із неї довідалися про життя бджіл, їх звички, як їх водити, в яких вуликах, і закликаємо гуртуватися у пасічницькі т-ва. Усе це робимо для того, щоб пасічники добре вміли пасічникувати, більше мали користі від свого пасічникування, а цим самим щоб і *пасічництво розвивалось*. Але спонукуватемо до цього ще більше, коли всі будуть знати історію пасічництва. Коли будемо знати як у минулому розвивалось пасічництво, що саме допомогало розвитку, а що гальмувало, тоді краще зрозуміємо й сучасне становище його. Знання з історії пасічництва допоможуть накреслити віхи дальнішого розвитку.

„Короткий нарис історії українського пасічництва“ є спроба накреслити етапи розвитку українського пасічництва. Одшукування розкиданих по різних журналах, книжках заміток вимагає багато часу, праці та відповідних умов. Одже це відбилося в мене на праці. Добра частина цієї книжки складена з статтів, що друкувалися на сторінках журналу „Пасічник“ за 1925 і 1926 рік. Ці статті перевірені, внесені до доповнення, а тому я й застерігаю посилатися на них.

АВТОР.

Доба примітивного пасічництва.

Пасічництво в старовину.

Перша ступінь пасічництва. Не відомо як людина довідалася про мед і коли. Посмакувавши його, вона почала полювати за бджолами. Спершу училась вишукувати бджоляні гнізда, видирати мед, а не дбала за тим, щоб забезпечити для себе їх працю.

Протягом віків засоби добування меду та воску мінялися. Чим культурніша була людина, тим краще використовувала бджоли й не на шкоду їм. Малокультурна людина не вмiла забезпечити за собою бджоляної праці й нищила бджоли.

Пасічництво давно знало. Єврейська енциклопедія Брокгавза і Єфрона подає, що мед був відомий коло 4000 років тому. Палістіна славилася медом. *Агада* (талмудичеська література) вихваляє коштовну якість меду. Старо-єврейське слово „*двош*“ означає мед, хоч де-які вчені надають цю назву сиропу з винних ягід, що в Сирії зветься *dips*.

Афіняни ввозили бджоли на гору Гамет, щоб збільшити збір смачного й пахучого меду. Тоді були вже й вулики. Була пасічницька література. Демокрит багато збирав грошей від продажу пасічницьких творів.

Пліній — відомий римський природознавець (жив 23—79 після Р. Хр. і написав коштовну річ „*Historia naturalis*“), згадує про віск і хвалить білий віск, бо греки, фінікіяни й римляни вмiли його вже тоді білити. Грецький врач і ботаник Діоскорід у першому столітті після Р. Хр. подав, як із воску робити тоненькі листи для штучних квіток. З воску робили свічки (свічка — *севеус*).

В добу поганства й згодом християнства багато воску йшло на релігійні потреби. Воском навошували дощечки, по яких потім писали. Таке письмо було в старовину й тяглося аж до середніх віків.

Єгиптяни з воску робили собі богів. У Греції з воску ліпили ляльки, а в VI—VII столітті це було вже мистецтво.

Мед же не тільки був добрим наїдком, а з нього готували ще питво. Того часу це була єдина цукрова річовина.

Слов'янське слово мед санскритською мовою — madhu, грецькою — μέλι, латинською — mel, горішньонімецькою — teom, а віск по-литовськи — vaskas, по-горішньонімецьки — vahs.

Бельгійський поет Метерлінк М. написав про бджолу: „Ця маленька дивна істота, що живе громадою, має складні закони керування й робить у п'яті дивні роботи, з дуже давніх часів притягувала до себе увагу людини. Арістотель¹⁾, Катон²⁾, Варрон³⁾, Пліній⁴⁾, Колумелла⁵⁾, водили бджоли, не кажучи вже про філософа Арістомаху, що за словами Плінія, вивчав їх протягом п'ятидесяти восьми років.

Пасічництво на
терені України.
Вочах борт-
ництва.

На терені України бджоли водилися з дуже давніх часів. Нема звісток про те, коли саме люди стали їх водити. Грецький історик Геродот, що жив 484—420 р. ще до Р. Хр. згадує про наш край багатий медом. Без сумніву можна сказати, що пасічництво того часу на терені України стояло вже на другій ступені, цеб-то, не тільки вміли вишукувати бджоли по лісах, видирати мед, а й дбали вже за те, щоб було їм житло, щоб уже забезпечити для себе їх працю. З цією метою на зразок дупла в старому дереві довбали його у живому дереві.

Такі дупла, видовбані людиною, звалися *бортями*.

Пасічник Вітвіцький у своїй книжці „Практическое пчеловодство“ (частина III, стор. 19 за 1842 р.) писав: „Нет сомнения, что бортъ была изобретена тогда, когда упрочилось понятие о *моем* и *твоем*“... І це так.

Народи, що мали торговельні зносини з Грецією, багато запозичали від тодішньої високої грецької культури. Україна й мала такі зносини через грецькі колонії. Гарний торговий шлях Дніпром, що перерізав усю Україну, давав змогу ширити торгівлю й мати зносини населенню України з культурним тодішнім світом.

Давнє існування м. Києва⁶⁾ вже свідчить за торгівлю, за осілість населення, за власність, а значить і за пасічництво, що не могло вже бути в першій стадії свого розвитку. Зародилося пасічництво в лісі коло дупел із бджолами, а звідділь поширилось і на степову цілину.

¹⁾ Один з найбільших філософів Греції. Народився 384 р. Помер 322 р. до Р. Хр.

²⁾ Римський знаний діяч і письменник.

³⁾ Великий римський учений. Народився 116 р. Помер 27 р. до Р. Хр.

⁴⁾ Відомий римський природознавець.

⁵⁾ Письменник Писав багато по сільському господарству, з'окрема про бджоли. Жив у I столітті після Р. Хр.

⁶⁾ „Київ та його околиця в історії і пам'ятках“, за ред. М. Грушевського 1926 ст. 40—41.

Пасічництво в феодальнім громадянстві з натуральним господарством.

Мед і віск в джерело багачина а пасічництво однин із головних національних промислів.

Уже X століття слов'яне складали з греками торгові договори. Так Київським князем Олегом було складено договора з грецькими царями 912 р. Такий же договір був складений із греками 945 року князем Ігорем, що грецьких послів одарив ще „скорою, челяд'ю і воском“. Хоч у торгових договорах того часу не здибуємо про мед і віск, але такий торг був. Літописець Нестір багато згадує за пасічництво. Так 969 року Святослав обірає Переяслав на Дунаї за столицю того, що туди везли йому дари: греки — золото, вина; чехи — сrebro, а Русь — мед, віск, шкури і челядь.

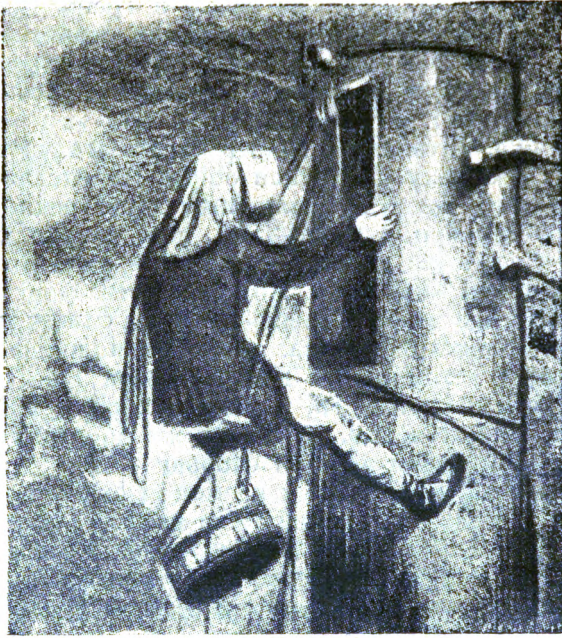
„Рече Святослав к матері своєї і боярам своїм: не люблю мені єсть у Києві бити, хочу жити в Переяславці на Дунаї яко то єсть серце в землі моєй, яко ту вся блага сходяться: от грек злато, паволоки, вина. овощи разнолічния, з чех же із угор сrebro і комонь, із Русі же скоря і воск, і мед, і челядь“. Княгиня Ольга (945 р.), як покорила древлян, то з них брала дань і медом. „Рекоша же древляни: що хочеші в нас? Раді даєм медом і скорою“.

Першим купцем у слов'ян на мед і віск був грек, варяг, араб, єврей, німець. Яворський М. в книжці: „Нарис історії України“ (Ч 1 ст. 76) пише: „Грецькі чорноморські колонії негайно зав'язали з ними (слов'янами) торговельно-обмінні зносини, вивозили з Наддніпров'я й Наддністров'я — як однаково свідчать усі джерела — хутро, мед, віск, рибу та невільників, а інколи й збіжжя. Зносини ці що далі, то все поширювалися, і X століття Візантія майже виключно жила з баришів, що мала з Наддніпров'я через свої кримські колонії“.

Київ був головним осередком Наддніпров'я. Тут сходилась торгові шляхи: з півночі через Новгород до варяг, на південь до греків, на схід до хозар і на захід до ляхів. *Торгівля спонукувала слов'ян більше мати меду й воску.* Цукру тоді ще не було, а тому мед був одною цукровою річовиною й його багато споживали. На всяких святах, на весіллі, на похоронах їли мед із хлібом „медос“ і „ситос“. Слов'яне вірили, що душа помершої людини вітає коло свого місця осідку ще 40 день і ставили їй мед і хліб. З меду готували хмельне питво, що широко вживалося вищими й нижчими верствами слов'ян, Готувати й продавати питво мав право всякий, хто платив невелику подать. Готували „сочиво“ (кутю) й кисіль (терті зерна пшона, або ячменю, вівса, розбавлені ситою). Воску багато йшло на свічки. Князі брали дань медом і воском не тільки з покорених

і воском із сусідами, наші предки багато споживали меду в себе. Це знову спонукувало слов'ян більше мати меду та воску.

Природні-ж умови для водіння бджіл на Україні були гарні: багато лісів, а в лісах медодайних рослин. Такий економічний фактор не міг не вплинути на розвиток українського пасічництва. Століття IX—X—XI—XII—XIII були століттями найбільшого розвитку українського пасічництва. *У цей час пасічництво було одним із головних національних промислів, бо мед і віск був джерелом багатства.*

Збірання меду в старовину.

На бортях робили помітки „знамя“. Про це згадується в перших письмених законах під назвою „Руська Правда“. Коли хто скасує помітку другого „знамя“, чи видере мед, то стягався штраф у казну. „Аже пчолы видереть, то три гривни продажи, а за мед, аже будеть пчолы не лажени то 10 кун, будет ли олік то 5 кун“. За нищення княжої борті платили 3 гривні, а за селянську—2. Був окремий стан бортників. Довгий час вони мали своїх старшин і суддів. Внесення статтів у закон про пасічництво каже про не аби-яку роллю його в господарстві країни.

Початок пасіч-ного господар-ства. Вулик. За час найбільшого розвитку, коли мед і віск були джерелом багатства (IX-X-XI-XII-XIII) в пасічництві з'являється вулик. Усяк хотів більше мати меду і воску. Спершу це виливалося в збільшенні бортів. Чи вітром звалило дерево з бортю, а чи що

інше трапилося, пасічник рятував свої бджоли. А річ проста—випилати борті і маємо грубу колоду з бортю. Там де повалено дерево з бортю пасічник не міг не зауважити, що бджоли кружляли вгорі й щоб їх зібрати то треба було мостити їх гніздо на сусідньому дереві.

Доводилося грубу колоду з бортю зменшувати, щоб вона була легшою, а чи мостити на взірець її з луб'я вже далеко меншою й легшою.

Спершу бортові вулики були розкидані по лісах, а там де ліс зрубався, вони стояли по пнях. В давнину такі місця й звалися „пасіки“. Колоди з бортями (бортові вулики) ще краще оброблюються, бо з'являється потреба переховувати їх на зиму, потім вивозити на тіж „пасіки“ чи в поле. Господарство коло оселі, посування людности в лісо-степову й степову частини України удосконалювали вулик. З'являються солом'яні вулики, плетені з лози. Мандрівне пасічництво дає свій утвір—довбанку.

Поява вуликів має велике значіння, бо вони дали змогу більше розводити бджоляних родин, краще використовувати медодайні рослини, а коли на Україні „звір виплошав“ і продукти ловецтва переважно йшли з Московії, пасічництво подавало ще велику підтримку господарству України. З XI століття вже згадується за пасіки. Так, із хроніки чужоземця Галла, довідуємося: „Я бачив у цій землі надзвичайно багато бджіл, пасік на степах і бортей у лісах“. Початок пасічного господарства можна віднести до X століття. Слов'яне знають слово бджола, матка й трут (старослов'янське слово бьчела, бьчела від слова бьк—гудіти). Знають про роїв, як вибирати мед і відокремлювати віск. Вулик був першим кроком до пасічницького знання. Коли при бортництві людина дбала лише за помешкання для бджіл, допомагала природі, то при пасічному господарстві почала вчитися, як плекати бджоли.

Із історії Переяславської землі з давніх часів до половини XIII століття в Ляскоронського довідуємося:

„Що в Переяславській землі так само, як і в інших землях, у звязку з лісним багатством, давно вже існувало пасічництво. Через те, що місцевість була не однакова, й пасічництво було бортне й пасічне. Остання система мабуть була більш поширена; бо вона практикувалась у цьому краї й пізніше, в XVI ст., що видно з документів. Бортний промисел міг процвітати тільки в більш лісових місцях. (Село Бортничи на лівому боці Дніпра, безумовно має звідціль свій корінь). Пасічництво приносило великий прибуток населенню, що платило дань медом.

З XIV століття на Україні вже скрізь були пасіки й пасічне господарство вичавлювало бортництво.

Цього розвитку так рано ми не здибаємо в інших тоді сусідніх народів. У Німеччині, Польщі, Литві, переважно з X до XVII століття процвітало бортництво. Теж саме було й в Росії.*)

Пасічництво за- Не все сприяло розвитку пасічництва. Були **знавало й шкоди.** на його шляху й перешкоди. Ці перешкоди були від зовнішніх кочовницьких навал, що руйнували слов'янські селища й від тодішньої знаті, що визискувала простий люд. Так із півдня в X столітті перетинали торговий шлях печеніги, а в XI столітті—половці. Князі та бояри брали велику дань із простого люду. Добра частина цієї дані бралася медом і воском. Що це був за тягар, то свідчать революції в Києві 1068, 1113 і 1154 р. р., коли біднота повставала проти знаті. З першої половини XIII століття боярською *сваволю* доконали татари. Війна князів із татарами руйнувала слов'янські селища, їх господарства, а разом значить і пасічництво. Це все зле часом відбивалося на пасічництві. Але воно не занепало, як не занепало й пізніш, коли Україна опинилась під Литвою. За час Литовської доби через хибну політику влади до татар українські землі в XV столітті зазнають великого лиха від татарських наскоків, а разом і пасічництво.

Пасічництво по- До кінця XV століття пасічництво ще в тор- **ступається міс-** гівлі займало не аби яке місце. Так у Західній **цях у торгівлі** Україні продукти пасічництва були не тільки **продуктам** продуктами споживання в себе, а й торгу з-за **рільництва.** кордоном до Західньої Європи. Місто Львів був головним осередком торгівлі. У Львові була громадська воскобійня.

„Віск, що йшов із Галичини й Поділля, чи в натуральнім виді, чи вже стоплений у так звані „капи“ (великі штуки, що важили близько 3 сотнарі, коло берковця) не міг іти, не перейшовши через цю міську воскобійню. На знак, що він перейшов цю контролю, дістав він у ній витиск міської печатки, й вона служила гарантією його чистоти“. (Студ. з економ. істор. України ст. 36 М. Грушевського).

Через Краківську митну комору на початку XVI ст. ще чимало вивозилося воску та меду, а саме: року 1510 було вивезено воску каменів 15.716, меду бочок 707; року 1533 вивезено воску каменів 9,840, меду бочок 650. Що до Схід-

*) Що до пасічницької техніки то перед укр. ініським пасічництвом стоїть питання про її вивчення. Ми зовсім мало знаємо за вулики, за пасічницьке приладдя, про догляд зд бджолами й що то було за знання. Отже потрібні музеї та дослідувачі. Можна чимало знайти в Литовському статуті, але, на мою думку, й тут потрібна обережність, бо Литовський статут одиває литовське пасічництво, що пізніше від українського стало пасічним

ньої України, то тут головним осередком торгівлі з татарами, Царьгородом і Москвою залишався по-старому Київ, хоч не можна цієї торгівлі рівняти з колишньою XII століття — вона була менша.

Але продукти пасічництва вже почали відсуватися назад. Та й не диво, бо ще з XIV століття, навіть і раніш, на Україні були зародки грошового господарства, що до XV століття розвивалося, хоч і було ще натуральним. Пасічництво за феодалного громадянства з натуральним господарством відіграло величезну роль — воно було джерелом багатства через що й стало національним промислом. На початку XVI століття пасічництво починає поступатися місцем у торгівлі продуктам хліборобства.

На ринок поплило переважно зерно.

„Рільне господарство переставало служити виключним цілям власного прожитку, як бувало до того часу. Збіжжя діставало грошову вартість, як дістали його вже перед тим мед, шкіри, худоба“. (Студ. з екон. істор. України ст. 52 М. Грушевського).

Дань медова ще по-де-куди була, але переложена на гроші. Іноді мед із іншим збіжжям брався й натурою. Так 1545 року „До замку й „ключа луцького“ належало тоді ще тринадцять сіл, із чималим числом дворощ — 124. З них чинші й дани йшли з восьми сіл, інші обов'язані були до самих натуральних робіт. Приходило з тих дани медової 97 відер — це головний дохід, грошима 31 копа, 15 колод вівса, 13 колод жита, 47 возів сіна і дрібніші речі: курі, яйця, калачі пшеничні, житні бохони, прядиво, лисиця шерстю (натурою) й 30 білок... Напр. у згаданій громаді Батятичах бачимо без малого сімдесят медових данників; крім них сиділо 36 загородників, що також давали медову дань, так що з цілого села приходило 45 кірців меду, вартістю 364 зол!... Медова дань становить дуже важну категорію в доході волости. Вона дає більше як четверту частину всіх доходів“. (Студ. з екон. іст. Укр. М. Гр.)

**Занепад народ-
нього пасічниц-
тва.**

Розвиток грошового господарства, власне гроші, чим дужч підштовхували панів прибрати до рук селянство й на його праці наживатися. У лабеті польських панів раніш попало селянство Західної України. На одному боці була серед панства того часу велика розкіш, а на другому боці — селянство дуже бідувало, це були хлопи, раби. Багато селян тікало на вільні землі в степи козакувати. З цього часу народне пасічництво почало занепадати. Попит на продукти пасічництва з Заходу був малий. Більше йшло збіжжя та ліс. Внутрішню переробку меду на питво підтяла горілка, бо під кінець XVI ст. на Україні з'явилися гуральні. З півдня багато шкоди ро-

били своїми наскоками татари. Це дуже відбивалося на пасічництві. Польська шляхта селянські пасіки почала прибирати до своїх рук. За час козацької революції в половині XVII століття ці пасіки попадали вже до рук українського панства та монастирів. Так Богдан Хмельницький забрав для себе пасіку польського шляхтича Пшунки в м. Лебедині. Ця пасіка 1705 року була продана Київво-видубицькому монастирю й за ним закріплена універсалом гетьмана Мазепа. За цю пасіку були позви з посполітатами, з нащадками пасічника, що пасічникував на пасіці шляхтича Пшунки. Це джерело дає розуміти що народне пасічництво за Литовської доби, коли воно ще стояло порівнюючи високо, за час Польщі підупало, пасіки попадали вже до панських рук, а ще пізніше після козацької революції попадає до рук уже свого українського панства. Козацька революція теж зле відбилася взагалі на господарстві країни, зокрема на пасічництві, а коли до цього додати грабівництво кримських татар, що поламали угоду з Хмельницьким у війні проти Польщі, то стане зрозумілим тогочасний тяжкий стан пасічництва.

Уже до козацької революції головним заняттям населення було хліборобство. Після революції при недостатчі хліба коли:

„Неврожаї, голод, чума, зруйнований апарат обміну, відсутність транспорту та інші обставини вели до дорожнечі на речі споживання*)“... Населення зразу взялося за відбудову сільського господарства. Також населення не забуло й про пасічництво. Поруч панських пасік були й селянські. „Пасічництво дуже поширилось як у дрібних, так і в великих господарствах. На Полтавщині напр. 1772 року налічувалось у самій Полтаві 4,067 вуликів, у 1-шій полковій сотні — 6,083, в другій — 4,849, у великобудиській — 1,880, у решетилівській — 1,515 і ин., разом — 32.640 вуликів. Особливо розвинено було пасічництво серед шляхецтва: відомі були пасіки Полуботка, Марковичів і ин.“**)...

Українське пасічництво почало оживати. З XVII століття воно стає допоміжньою галуззю сільського господарства, хоч на Слобожанщині й на Запоріжжі було ще й головним заняттям.

Багато допомагає поширенню пасічництва медоваріння, що знову шириться під кінець XVII й на початку XVIII ст. На жаль оживати пасічництво почало в панських маєтках, при монастирях, у попівських садибах та в заможних козаків. Селянство хоч і взялося охоче після козацької революції водити бджоли й чимало розведено було пасік, але далі пасічництво занепадало, бо з них брали по одному вулику з кожних 10. Брали й грошима.

*) Організ хоз. Укр. Том II проф. М. Слабченка

**) Там же.

Так із посполітих Гадяцького замку 1723 року було взято 346 вуликів.

1725 року з 259 вуликів (123 власники) було зібрано вже грошима 155 крб. 40 коп.; 1726 року медової десятини було зібрано за 247 вуликів, — за один вулик 60 копійок — 148 крб. 20 коп.

1727 року медової десятини було одержано за 145 вуликів 87 карб.

У посполітих 1723 року було 3,460 вуликів; 1725 р. — 2,590; 1726 р. — 2,470; 1727 р. — 1,450 вуликів.

Протягом п'яти років у посполітих зменшилося на 2,010 вуликів. Треба взяти до уваги й те, що це зменшення було ще більше, коли почали брати при гетьманові Апостолові по 6 коп. од вічка незалежно від кількості*). Заводилася панщина. Гетьмани цілі села дарували панам і монастирям. Хоч під кінець XVIII століття й вивозився мед із України річно 12,000 пудів, але на Вкраїні для селянства мед був ласощами. Хиба що в шинку можна було випити розбавленого (кислого по 20 коп. за відро) меду. Пани й монастирі готували питво з свого меду (бо мали на це право) й продавали в своїх шинках. Віск ішов у продаж свічками. На воску добре заробляли по селах. Селянство почало дивитись на пасічництво як на річ, що йому не під силу.

Згодом селянство про життя бджіл забуло й те, що знали його предки.

Що народне пасічництво занепало свідчить уже й те, що 1775 року пасічництво було звільнено від усіх податків. Брати податок із пасічників-посполітих уже не було змоги, бо в них пасіки перевелися.

1775 року була зруйнована й Запорізьська Січ, де найдовше трималося народне пасічництво.

Пасічництво за
дворинсько-кри-
вальною сувіль-
ністю.

Як народне пасічництво занепадало, то пасіки в панських маєтках зростали. Так у 4-х волостях: Батуринській, Биковській, Гадяцькій і Яготинській за 1769 рік у маєтку графа Розумовського було 1,159 бджоляних родин, а 1772 року вже 1,912 родин. У Батурині був свічний завод, із якого Андрій Розумовський 1810 року вивіз у Відень 400 пудів свічок. Також чималі були пасіки при монастирях та почасти й в заможних козаків. Але пасічництво в панських, монастирських маєтках, у заможних козаків не знало поступу. Навпаки, охоронялися старі засоби пасічництва. На пасічництво було покладено відзнаку церковщини.

Доба це була кріпацька. А кріпацьке господарство не

*) 1724 р. 25 травня состоялся Сенатский Указ о замене в Малороссии существовавшей доселе десятиной натуральной пошліни с пчеловодства денежной.

розвивалося. Хоч і по де-куди поміщики дбали краще використати землю (особливо це під кінець XVIII століття, спонукував розвиток хлібного вивозу), але підвищення продуктивності господарства за кріпацтва було неможливим, бо натикалося на слабу інтенсивність та низьку якість праці кріпаків. На початку XIX століття (20—30 років) низька ціна на хліб одбила й цю охоту в поміщиків. Так стояла справа взагалі з господарством, а що вже до пасічництва, то ще гірше.

Пасіки заводилися для розваги та для того, щоб були, бо кожний поміщик вважав за сором для себе не мати того, що є в його сусіда—поміщика. Це так було до всього. Звичайно, були й такі пасіки, що давали значний прибуток у господарстві поміщика, через що поміщик починав із за неї мати своїх доглядачів. Але це був дуже малий відсоток. За пасіками доглядали кріпаки, що ніскільки не були зацікавлені в розвиткові нанської пасіки. Пан міг їх знімати й посилати на конюшню, чи на яку иншу роботу, що й було.

**Пасічництво му-
сило вибиватися
на новий шлях.**

Бути в такому стані пасічництву, це значить повільно занепадати й врешті зовсім занепасти. Коли раніш широко розгортала свої поли цілина, де було безліч медодайних рослин, то зараз її вже дряпав і сіяв для пана кріпак. Диких медодайних рослин що-року зменшувалося. Ліси теж зменшувалися, навіть у XIX столітті (30—40 р.) підносили голос на захист лісів, бо перша промисловість ще не мала кам'яного вугілля й опалювалася дровами. У XIX столітті (30 р.) з'явилися цукроварні й у 40 р. на Україні було до 20 цукроварень, а в 50 р. загальна продукція досягла 1 мільйона нуд. цукру. Усе це не змігло не відбиватися на пасічництві, особливо примітивному.

Пасічництво в нових умовах мусило шукати нових методів пасічкування, кращої пасічницької техніки й ширити свої знання, а це значить—ставати на рейки раціонального пасічництва.

Доба раціонального пасічництва.

Петро Іванович Прокопович.

Петро Іванович Прокопович народився 12 липня 1775 р. в селі Митченках коло Батурина на Конотопщині, цеб-то годі, як українське народне пасічництво занепало. П. Прокопович учився в Київській академії Петра Могили. Був на військовій службі, залишив її й почав пасічникувати. Це було 1798 року. Уже 1809 року Прокопович мав до 500 бджоляних родин.

Петро Іванович Прокопович жив на перевалі до нового раціонального пасічництва. Був його привідцею. З ним починається й нова доба в пасічництві, а саме: доба раціонального пасічництва.

Що спонукало Прокоповича на 24 році свого життя пасічникувати — невідомо. Лише знаємо, що його родина здавна водила бджоли. Де-які пасічники вважають Прокоповича за звичайного поміщика, що нічого особливого й не зробив у пасічництві.

Що Прокопович був не бідняк, то це так, але він не був і тим українським дідичем, що пнувся в російське дворянство. Українське народне пасічництво не могло висунути особу з бідняцького стану, бо воно зовсім занепало. Пасічництво в руках заможної верстви ниділо — отож і не диво, що син попа, добре освічена того часу людина, й опинився на чолі нового пасічництва, був його привідцею.

Прокопович був одним із кращих тоді українських інтелегентів. Тарас Шевченко величав його: „Великий Прокопович“, „Славний пасічник Прокопович“.*)

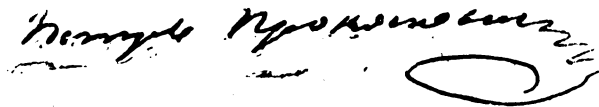
Руїни Батуринського замку були німими свідками колишньої слави... Прокопович охороняв їх. Вояки, що повернулися з Франції, були перейняти духом французької свободи й на Україні повстали політичні гуртки.**) За життя Прокоповича було повстання декабристів (Чернігівськ. полк) і заворушення селянства на Чернігівщині. Про це Прокопович не міг не знати. Заповіт Прокоповича, щоб його по-

*) Див. В. Різниченко „Прокопович і Шевченко“ за 1925 рік.

**) Див. „Київська Старина“ т. II, за 1882 р. „Реч Бибікова к дворянам юго-западного края“.

ховали серед степу, є найкращий показник його любові козацької старовини. У своїй школі Прокопович не тільки навчання провадив українською мовою, а навчав і кріпан „людей подлих“ — це риска, якої тоді не здибати серед міщиків і давав достойну відповідь тим, хто за це його коряв. „Я чую виклики: „І охота йому займатися з підлотою. Отсим панам, що повишають себе вище людської природи. я відповідаю: метою моїх зусиль є поширення справжнього знання про бджіл, більш корисного, ніж було передо мною, ведення пасіки й одкриття можливостей збільшити цю багату галузь господарства на батьківщині нашій на найвищу ступінь досконалости та поширення, покладаючи тверді основи цій меті, відповідні з істотою всього плану і т. инш. Щоб досягти цього, потрібно й необхідно виховувати людей саме з того стану, що несправедливо й образливо звивають підлим. Підлими треба вважати дармоїдів, не тих людей, що уявляють собою багатство й силу держави“***).

Коли писав статті з пасічництва, Прокопович сказав, що йому важко це робити, бо доводиться ще

Автограф Прокоповича.

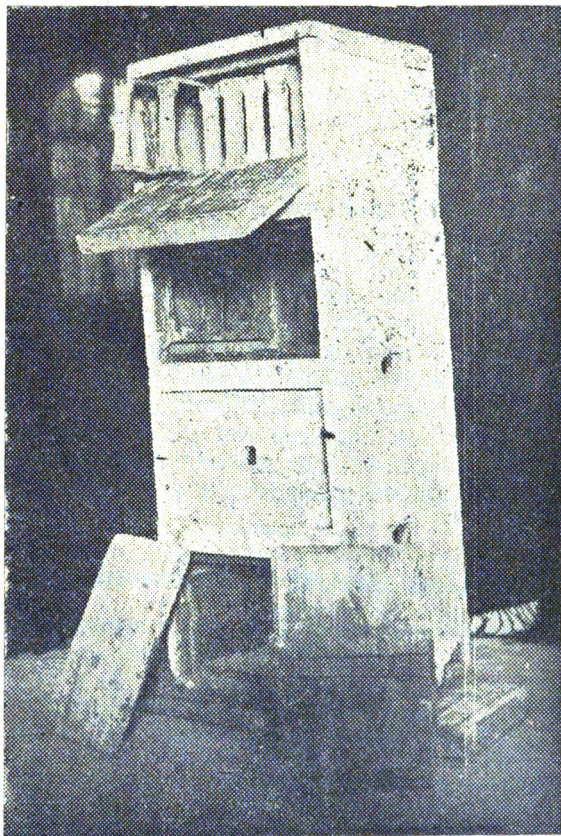
ма української преси. Характерно ще й те, що Прокопович нехтував церковний шлюб. Теж саме робив і його син Великдан С.

Усе це промовляє за те, що Петро Прокопович був прихильник того часу нових ідей і хоч активної участі в боротьбі не брав, так за те в пасічництві робив революційну справу. Прокопович був перше всього пасічником віддання пасічницькій справі. Так він писав: „Пасічник тільки тоді буде гарно пасічникувати, коли окрім любови до бджолонахилу до цього діла, він ще добре познає науку про бджолов в теорії й практиці й, коли він згідно з познанням, що наукою доставляемим, буде в пасічництві заправляти добрим часом, природною течією випадків, допомагати по потребі й де як треба бджолі та збільшувати успіх пасічникування якимись штучними заходами.“

Що-ж за ознака, що з Батурину покладено першу цеглину до відродження пасічництва?

Наступ російського торгового капіталу на Україну робить із Батурину політичний центр. До цього ще й природні умови сприяли бути Батуриною маленькою фортецею

коло кордону. Прокопович народився вже тоді, як російський торговий капітал зруйнував останню перепону на шляху до Чорного моря—Запорізьку Січ (1775 р.) і коли вже народне пасічництво занепало зовсім.

Вулик Прокоповича „Гуттенберг“

Батурин XVII і XVIII століття був і осередком класової та національної боротьби. Після козацької революції нове українське панство—військова старшина на чолі з гетьманами за допомогою російського уряду, вело боротьбу з козацьким низом, з населенням, що боронило давні вільності. Разом із цим українське панство, що вбивалося в колодочки, не могло байдуже дивитись, як російський конкурент прибірав до своїх рук на Україні торгівлю. Почалася національна боротьба. Звідціль і повстала слава Батурину. Протягом XIX століття Батурин багато відвідує туристів.

Був Т. Шевченко, Ніс С., М. Костомарів і інші українські діячі. Отже давня слава Батурину допомагала популяризації пасічницької школи Прокоповича, його пасіки й самого його, як видатного пасічника.

Наполеонівська війна (1812 року) мало заподіяла Лівобережжю шкоди. Це давало змогу Прокоповичові спокійно працювати над пасічницькою справою.

1814 року Прокопович оголошує свій винахід „втулочний вулик“, що складається з 3-х частин у середині.

Вулик робився з дошки від 1 до 1½ вершка завтовшки, й мав од 5 до 7 вершків завширшки, від 10 до 12 вершк. завдовжки й від 24 до 36 вершків заввишки.

1828 року Прокопович офіційно одчиняє першу на весь світ пасічницьку школу, з якої протягом 50 річного існування вийшло по-над 500 учнів. Що була за школа й яка її слава, каже вже те, що серед учнів, окрім українців, були поляки, німці, чехи, росіяни й інші. Російський уряд платив гроші учням з школи Прокоповича. З неї вийшло багато діячів пасічництва, як-то: Великдан С., Я. Костенецький, Пономарьов, Покровський-Журавко. У числі 2 „Землед. журналу“ за 1836 рік Прокопович умістив свою „грамоту пасічника“. Ця грамота й посвідчення школи дають розуміти, як високо стояла пасічницька наука в його школі.

Свідоцтво школи П. Прокоповича.

На Чернігівщині, Конотопського повіту, з школи пасічництва
в с Пальчиках

СВІДОЦТВО.

Видане (такому-то)

1. Про вулики. Засвоїв науку про різні роди вуликів, а саме: бортні і з колознями, вміє переробити старі й дати їм вигідніше розположення; вміє робити вулики круглі, прості й переворотні; знає конструкцію склвдних німецьких і французьких скриньок із додачею до них втулків; показано йому подвійні і вулики угорські та вулик Губерів, що складається з рям; на решті вміє робити втулочні вулики, винайдені тут; знає вжиток всяких вуликів, їх вигоди й невигоди. Вміє також всякий вулик добре навоштити, або начервити, так як треба, зважити його, а потім впускати в його молоді рби, або пересаджувати старі з інших пнів.

2. Про маток. Засвоїв науку про різні роди маток, про їх здатність чи негідність; вміє добре признати по прикметах, яка саме матка в пні, чи немає ніякої; знає безматка у всякий час наділяти доброю маткою, а не добру вигнати й на її місце дати другу добру матку, знає вгадати в молодих роях головних маток та приборегти їх для роя і в запас.

3. Про робочу муху. Знає для кожної пори літа — ранньої, середньої й пізньої силу робочої мухи в молодих роях, а весною й в-осени

кількість її в старих роях; знає й вміє урівнювати муху в пнях, брати воццинами, вигонити, підсипати її малосилим, піймати бджолу, що краде й вжити її з користю.

4. Про заніс і комірки. Зрозумів будову стільників і шість гатунків різних комірок у них; поділ всього бджільного заносу на 5 частин; вивчився одразу з ока впізнавати гатунок комірок та заносу в пні, в якому все добре й в пні, в якому щось не гаразд. Знає вигляд гнильцевих стільників.

5. Про прикмети. Знає прикмети, що показують добрий чи не добрий стан бджільної родини, а саме: 1— по льоту, 2— по рухові, 3— по брентінню, 4— по вигляду ячок, стільників і гнізда бджільного; знає з досвіду всі засоби до полагодження лихого стану пня.

6. Про черву. Зрозумів вигляд розплоду в бджільній родині, мо: лодої черви в різних зростах її протягом кожних чотирьох днів, а саме: 1. яечко, 2. зігнутий черв'ячок, 3. простягнутий черв'ячок, 4. ляльочка і 5 бджілка; знає вигляд черви бджільної й трутової та маточників у гарній матки, а також вигляд самої трутової черви з маточними й свищевими комірками в трутової матки.

7. Про годівлю бджіл. Мав практику розсичення та варки меду для годівлі бджіл; вміє розпізнати маломедних бджіл та тих, що вимагають великого харчу для підтримки рійби.

8. Про віск. Навчився витоплювати й чисто видушувати віск.

9. Про нападку. Вміє примітити нападку в бджіл і припинити її враз, зловивши злодійок.

10. Про рійбу. Добре знає перші прикмети наміру бджіл роїтися; вміє примусити рої просто влітати в рійницю, схоронити їх головних маток, посадовити в заготовлені вулики, знає причини непокою бджіл і все инше при рійбі по особливому від звичайного засобу.

11. Про штучні рої. Вміє швидко й добре робити штучного чи насильного роя, перегони, нагопи, наставки, підставки та инше.

12. Про підрізку меду. Практикувався в підрізі меду з круглих і втулочних вуликів із голови і з низу, знає час підрізування, вміє підчищати для сталости вирізаний мед.

13. Про гнилець. Знає вичищати рої й вулики від гнильцевої зарази й вчасно їх використати.

14. Про підготовку до зимівлі. Знає всякий час держати бджільну черву в порядку й доброму стані, особливо вміє направити всі бджільні родини в-осени так, щоб вони всі добре перезимували, цеб-то: дати їм добрих маток; знає яку порцію меду дати маломедним бджолам, а малосилим підбавити муху.

15. Про зважування пнів. Вміє, по заведеному порядку зважити вулики з бджолами, вирахувати в кожному кількість меду, і знає, скільки меду треба бджолам на зимівлю.

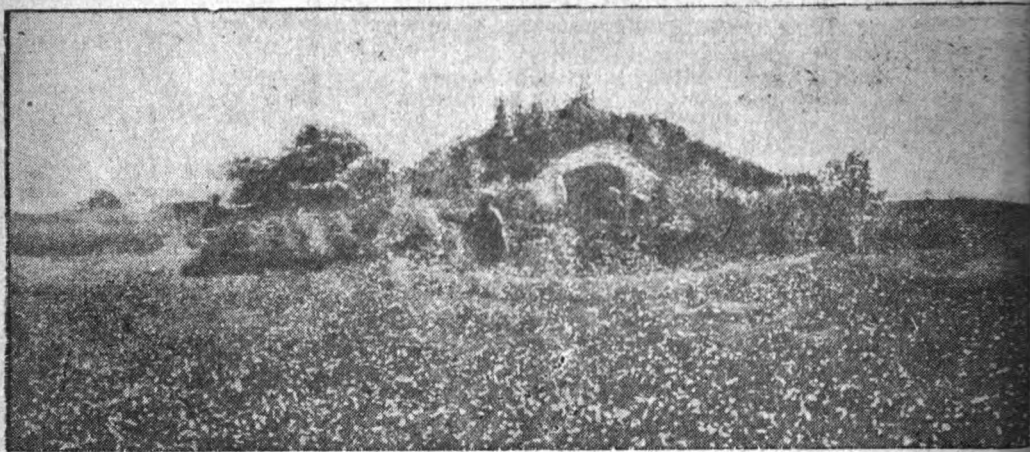
16. Про складання в темник. Знає час, коли треба внести бджіл у темник; вміє добре їх покласти й доглядати за ними зимою, щоб зберегти їх від голоду, вохкості, холоду, жару.

17. Про підмерші бджоли. Як завважив у швидкім часі що бджоли підмерли з голоду, то вміє оживити їх, приберегти на весну.

18. Про вжитки. Знає розшукати бджільні вжитки, вибрати з них добрі, знайти місце для пасіки й инше.

19. Про пожиток і харч. Знає годину з пожитком і безложитку й у який час треба підгодувати розплід щедрим харчем.

20. Про перевозку бджіл. Вміє безпечно перевозити бджоли, на пожиток і знає багато иншого, що потрібно для штучного пасічництва.

Могила П. Прокоповича до революції 1917 року.

Могила П. Прокоповича після революції впорядкована Батуринським т-вом пасічників імені Прокоповича.

И

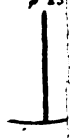
и,
та-
по-
ий-
іі),
ь і
ом
ку

Урокъ I

Урокъ II

р. 23

Урокъ III

р. 24

р. 25

р. 26

р. 27

аналь-
пасіч-
і па-
пасіч-
у селі

Mori

Прокопович подав перші досліди над життям матки, трутня, бджоли й багато прислужився що до виробу пасічницької термінології, бо багато містив своїх статтів по журналах. Прокопович був і першим дослідувачем медодайних рослин. Крім того, що він сіяв їх (були цілі плантації), а ще робив і спостереження над ними, як вони медують і в яку годину краще. Прокопович розумів, що з розвитком рільництва пасічникам треба братися за посів та посадку медодайних рослнн.

Середина могили (склеп).

Праця П. Ів. Прокоповича на перевалі до раціонального пасічництва дуже велика. Він поклав початок пасічницькій науці. Першим виступив, як практик, педагог і пасічництво ставив на ґрунт досвіду. Створив свою в пасічництві школу, вплив якої був довго й по смерті його.

Помер П. Прокопович 1850 року. Похований у селі Пальчиках на Конотопщині.

Степан Великдан.

Народився Степан Великдан 1819 року в с. Митченках на Конотопщині. Батько його був Петро Прокопович. Довго про це не знали й в пасічницькій літературі С. Великдан був відомий як „Помічник Прокоповича“, „Учень Прокоповича“, „Улюблений учень“, „Учитель школи Прокоповича“, цеб-то так називали його, як називав сам Прокопович. Уже історик України Лазаревський подав, що Великдан є син Прокоповича. Також багато завдячуємо В. Різниченкові за його праці про Великдана й Прокоповича. У своїй книжці „С. Великдан“ за 1925 р. В. Різниченко пише: Батько його був П. Прокопович, а мати — якась „дівка“ Ганна Боровиківна, що тимчасово жила в домі П. Прокоповича. Можливо, що се була наймичка, кріпачка, служниця, робітниця. Більш відомостів про неї немає“.

Увесь час за життя П. Прокоповича Великдан працює разом із ним, допомагаючи Прокоповичові в усьому по школі, на пасіці й навіть переписуванням рукописів. За керівництвом Прокоповича, Великдан добре вивчив пасічництво й по смерті Прокоповича був його найкращим заступником. До школи однаково йшли вчитись і вона лишалася єдиним культурним осередком пасічництва. 1878 р. школа відсвяткувала 50 річний ювілей. Це все дякуючи С. Великданові.

„Перов його — пише В. Різниченко про Великдана — належить зверх 50 статтів, заміток, повідомлень, справоздань і кореспонденцій з пасічництва, розкиданих у сучасних йому періодичних виданнях, головним побитом у „Хліборобським журналі“, в „Хліборобській газеті“, „Журналі Сільського Господарства і вівчарства“, „Черніг. Губ. Відомостях“, „Трудах вільн. економ. т-ва“ й инш. (12 назв).“

С. Великдан продовжував роботу П. Прокоповича й в школі й на пасіці, але занадто охороняв його винаходи (вулик) та науку про бджіл і цим що до поступу замкнув себе, через що й вага та слава давніша потроху спадала.

„Будучи пуританином до мозку кісток у наслідуванні науці Прокоповича й строго тримаючись його методи, Великдан не допускав жодних змін у методі Прокоповича й у вигаданим ним вулику, — і вся його величезна, в наслідування від Прокоповича, пасіка — немов зупинилась, захолола в своїм поступовім русі вперед із моменту смерті П. Прокоповича“*).

Наука-ж П. Прокоповича в динаміці. Цього С. Великдан не зрозумів. Ще за його життя за це були атаки з боку російських пасічників, що об'єднувалися навкруги відомого російського пасічника Бутлерова.

*) „С. Великдан“ — В. Різниченка за 1925 р. стр. II.

По смерті С. Великдана (1879 р.) пасіки перевелися, а школа була зачинена. Тут не обійшлося й без колонізаційної політики царського уряду, що відмовив школі в субсидії, а дав її на влаштування досвідно-показкової школи в м. Пензі.

С. Великдан, окрім своєї пасічницької діяльності, допомагав ще розповсюдженню серед українських селян книжок. У розмові з Костомаровим 1878 року виправдував політику гетьмана Мазепи.

„Скільки я — писав М. Костомарів за 1881 р. — не силкувався довести помилковости його поглядів — ніщо не помогло“. Звідциль можемо міркувати про погляди С. Великдана і почасти його батька П. Прокоповича.

Відродження народнього пасічництва. Ще за життя П. Прокоповича почало відроджуватися народне пасічництво. У своїй школі Прокопович навчав і кріпаків. За це його докоряли. Але Прокопович давав сильним мира того достойну відповідь.

Прокопович спершу почав не видавать свої книжки, а вчить грамоти, бо нікому-б їх було читати. Кріпаки були неписьменні. От чому в своїй школі Прокопович, окрім пасічницької науки, ще вчив і грамоти. Звідциль виявив себе Прокопович, як організатор, що в підвалину пасічництва клав народне пасічництво.

У „Землед. журналі“ за 1830—32 рік він розглядає бджільництво з боку державного піднесення цієї високоприбуткової галузі сільського господарства — Прокопович не задоволений тодішнім станом пасічництва.

До Прокоповича й за його життя не було виставок пасічництва. Але за життя Прокоповича на сільсько-господарських виставках уже з'являються експонати пасічництва. Це було 1841 року в м. Одесі; 1845 р. — в Катеринославі, 1846—47—48 — в Ромнах; 1849 — в Харкові.

По смерті вже П. Прокоповича, особливо після знесення кріпацтва (1861 р.), пасічництво народне шириться. Пасічники-кріпаки, що за кріпаччини доглядали панські пасіки, почали заводити свої й заохочувати до цього односельчан. На сільсько-господарських виставках уже організовуються відділи пасічництва. Це було 1871—80—83—88 р. у м. Києві; 1880 р. — в Катеринославі й Харкові; 1881—84 р. — в Одесі; 1886 р. — в Полтаві; 1887 р. — в Харкові. У м. Києві з 1875 р. до 1881 працював навіть Комітет бджільництва, а 1887 року в м. Чернігові відбулася перша пасічницька виставка.

З розвитком взагалі раціонального пасічництва виникає потреба в пасічницьких книжках. У м. Києві виходять такі книжки: „Практическіє наставленія в пчеловодстве“ С. Пономарьова за 1849 р.; „Пасечник ілі опитное пчело-

водство в южній полосе Росії“ П. Белецького-Носенка за 1871 р.; Естественная історія пчели і краткое наставленіє к разумному пчеловодству— проф. О. Паульсона за 1872 р. У м. Харкові за 1873 р. видано книжку: „Малоросійськое дупляночное пчеловодство“— А. Юшкова, яка 1877 року вийшла другим виданням. Пасічницькі книжки протоптують стежку й до села. Це вже видно хоч би з того, що книжка О. Андріяшева (народ. 1826 р., помер 1907 р.) „Руководство к разумному пчеловодству“ за 1888 р. витримує опісля до 10 видань!*). Також книжка й другого видатного пасічника В. Шимановського (народ. 1866 р.), „Пасека при народной школе“ що 1925 р. виходить п'ятим виданням (останнє видання вже українською мовою під назвою „Пасічництво“.

У другій половині ХІХ століття з'являються різні системи рямоквих вуликів та медомети.**). 1890 р. поступають у продаж вальці Ломакина. Це все (техніка) підносить угору раціональне пасічництво.

Виникає потреба в фахівцях пасічницької справи. Ще 1891 р. в м. Катеринославі була відчинена школа садівництва, городництва та бджільництва; 1892 р. засновується учбово-показкова пасіка при агрошколі в м. Умані і 1902 р. відчиняється відома на Україні — Боярська пасічницька школа***).

Пасічники — передовики об'єднуються в т-ва, що спершу ставили за головне -- боротьбу з примітивним веденням пасічного господарства. Такі т-ва були: 1893 р. в Харкові; 1897 р. в Києві; 1899 р. в Катеринославі; 1903 р. у Полтаві, 1908 р. в Одесі й пізніше майже по всіх містах України та навіть у де-яких містечках.

Виходять журнали: „Ежегодник пчеловодства“ (з 1896 до 1901 р.), „Труды Южно-Русского общества пчеловодства“ (1903), „Листок пчеловода“ (1906), усі за редакцією Андріяшева в м. Києві. У Києві-ж (1906—1910 р.) почав виходити й перший українською мовою журнал: „Українське бджільництво“ за редакцією Єв. Архипенка та журнал „Пчеловод і Садовод“ за редакцією О. Палейчука. В Одесі видається „Листок Пчеловода“ (1909), за ред. С. Шелухина, а в Катеринославі щомісячник „Пчеловодное хозяйство“ (1911 р.) за ред. Новосельського.

Так повільно й разом з народженням нового раціонального пасічництва почало відроджуватися пасічництво народне. Ішла боротьба в пасічництві нового з старим. Було два табори: раціоналісти, що водили бджоли в рямоквих

*) О. Андріяшев написав ще такі цінні книжки: „Беседы по пчеловодству“, „Упрощенное пчеловодство“, видавав журнали: „Ежегодник пчеловодства“ і „Листок пчеловода“.

***) Перший млинок винайшов чех Грушка 1865 р.

****) Багато допоміг школі укр. пас. Ващенко (народ. 1850 р.—1918 р.) Є вулик Ващенко й метод пасічництва.

Українське Бджільництво

Ч. 1.   З м і с т.   1906 р

До читачів	3	Огляд бджільницької літератури. „Русский Пчеловодный Листок“.
Про перехід до рямкового бджільницт. Е. Архипенко	4	Ч. II: Бжолі і конюшина.
„Рямкова дуплянка“ А. Андріяшева (3 мал.) Е. А.	6	„Пчела“ ч. I: Замість годинниці . . . . .
Напувальник для бжіл (3 мал) П. С.	8	Бібліографія
Загально-Російський з'їзд бжоларів у 1905 році П. Іваницький	9	Немоловський Ф Бджільництво 12
Ріжні звістки		Заяпитання і відповіді
Боярська школа бджільництва. „Без'акцизний цукор“. З'їзд бжоларів у 1906 р. Видання Департаменту хліборобства	11	1 Підручник, як зробити вулик Дадана.— 2 Напувальник для бжіл 13
		Книги, котрі поступили у редакцію 14
		Оготовлення . . . . .

Редактор-видавець А. Ефремова.

Редактор Е Архипенко.

Перша сторінка першого числа „Українське Бджільництво“, що вийшло двадцять років тому, 12-го березня 1906 року в Києві.

вуликах та прагнули до поліпшення пасічництва, і довбанючки, (були ще й бортники), що не хотіли й чути про нове в пасічництві та охороняли старе пасічникування від діда й прадіда. Як на одному, так і на другому боці були всякі пасічники: і селяни, і службовці, і батюшки, і манастирі, і поміщики.

Ішла боротьба й серед лав раціоналістів: частина на чолі з Євг. Архипенком стала за відродження українського пасічництва й за створення національної пасічницької літератури, а друга частина не визнавала цього, бо була ворожа до всього українського. Перша частина пасічників на чолі з Єв. Архипенком була більш народною, тоді як друга — складалася з поміщиків, пасічників-монастирських, реакційної частини інтелігенції та інших, що вороже ставилися до відродження українського пасічництва. Треба зазначити, що під кінець XIX століття в масі своїй народне пасічництво ще було безпорадне. Воно хилилося й до старого й до нового пасічникування, через що на багатьох пасіках можна було бачити, як старе переплутувалося з новим.

Взагалі українське пасічництво було бідне культурно проти інших, не мало власної школи, Прокопович-же не залишив суцільної системи й воно разом з російським підпадає під німецький вплив 1872 року, а згодом 1892 року — під американський.

Що поруч із раціональним пасічництвом розвивалося й народне, свідчить хоч-би й те, що на Полтавщині за 1882—1889 рік по селах було пасічних господарств 20925, з них тих, що мали менше десяти бджоляних родин, було 14656. Через 25 років було пасічних господарств уже 24354, себ-то на 3429 господарств збільшилося, але тих, що мали менше 10 родин стало 13820, себ-то на 836 господарств зменшилось.

Це каже, що природні умови погіршали, а тому дрібні пасіки, пасіки малознайків, недбалих пасічників руйнувалися в той же час, коли загалом народне пасічництво і ширилося і міцніло.

Вимагалось розумне пасічникування. Тому-то народне примітивне пасічництво наткнулось на перепону й покололось. Одна частина поволі простувала вперед до лав раціоналістів, друга частина стала пильно доглядати за своїми довбанками, щоб не загинути, а третя частина „пасічників аби-як“ доживала віку та й не диво — це був хвіст сивого примітивного пасічникування.

XX вік — протилежний X. Коли в X столітті бджоли самі водилися, то вже на початку XX століття мусив їх водити пасічник і водити не аби-як, а вміючи, за останніми новинами з пасічницької науки. На початку XX ст. від пасічника вимага-

Народне пасічництво на початку XX століття.

лося, щоб він був першим помічником бджолам у роботі й при біді, керував ними непомітно й не на шкоду для них, дбав за піднесення не лише своєї пасіки, а всього пасічництва.

З розвитком рільництва ще на початку XIX століття примітивне пасічництво мусило шукати іншого шляху для свого розвитку — народилось раціональне пасічництво. Разом із раціональним пасічництвом відроджується й народне пасічництво, що в масі своїй було ще примітивним. З XIX століття (середина й кінець століття) й на початку XX ст. ішла боротьба за раціональне пасічництво. Але на початку XX ст. народне пасічництво круто повернуло в бік раціонального пасічництва, бо мусило переходити на рямкові вулики, мусило кидати старі засоби пасічникування й братися за нові. Хліборобство розвивалося, нищилися дикі медодайні рослини не потрібні в господарстві, не ставало цілини, рідили лісн. Уже великі довбаночні пасіки за пильним доглядом пасічників не давали того прибутку, як по-над 100 років тому. Пасічник-довбаночник наочно бачив вигоду рямкового пасічництва. Що до дрібних пасік, то такі давали збиток і були лише того, що пасічники розводили, вчилися ще пасічникувати й плекали надії на збільшення їх. Це й була одна з причин, що штовхала народне пасічництво вперед.

Спонукувала ще народне пасічництво залишати примітивні засоби пасічникування цукрова промисловість. Замість пасік із дідами ще з XIX ст. почали виростати по Україні гіганти-цукроварні, а замість старого народнього питва та їжи меду — з'явився цукор і горілка. Уже 1894—1895 р. було на Україні 153 цукроварні, що виробляли 25 мільйонів пудів цукру на рік. На початку XX століття їх було 241, а 1915/16 р. — 234 цукроварні.

На час швидкого розвитку цукрової промисловости й рільництва припадає перелом у гущі народнього пасічництва до раціонального ведення його. На початку XX століття народне пасічництво буйно розвивається:

Але цей шлях на де-який час перетяла світова імперіялістична та горожанська війна. На Волині, Поділлі, в Галичині, Прикарпатті — в смугі військових дій пасіки були знищені. Занепадали й ті пасіки, що не попали в смугу військових дій, бо пасічників забирали до війська, а пасіки їх лишалися без пасічницького догляду. Велика революція (1917 р.), що знищила пасіки в панських та монастирських маєтках і в заможних верствах села, немало заподіяла шкоди й народньому пасічництву за час частих змін влади на Україні. На півдні України ще до того посуха 1921 р. наробила великої шкоди.

Стан українського пасічництва такий за 1910 рік.

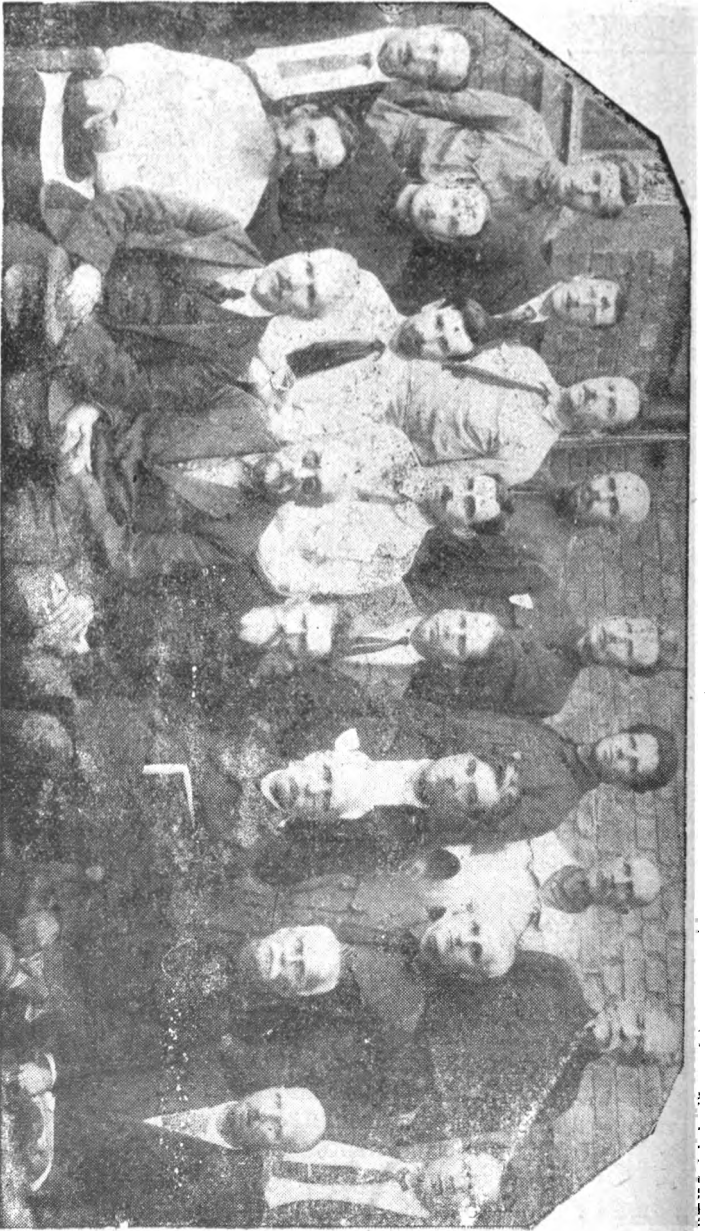
Г У Б Е Р Н І	Пасік	В у л и к і в			Продано меду та воску				
		Рямков.	Довб.	Р а з о м	Меду пудів	На суму крб.	Воску пудів	На суму крб.	Р а з о м крб.
Полтавська	11482	45795	259596	305391	109038	708749	11708	294705	1003454
Київська	7758	57214	185131	242345	78736	464542	8323	190606	655148
Волинська	14453	43230	162708	205939	59851	374667	7337	161054	535121
Подільська	11535	39331	166539	205870	67504	435398	8765	203334	638732
Харківська	8066	35330	210243	245573	61113	412513	8531	188959	601472
Херсонська	2100	8722	31539	40261	10272	90912	2062	44642	135554
Чернігівська	7795	34150	248534	282684	116685	612597	9357	215237	827834
Катеринославська	3234	24481	52433	76914	25322	227900	3168	76831	304731
Таврія	1488	11990	13624	25614	8678	80704	560	13377	94081
— Р А З О М	67911	300243	1330347	1630590	537149	3407382	59771	1388745	4796127

Стан пасічництва після війни й революції.

Губерні	Пасік	Вуликів			% рямк. вуликів.
		Рямков.	Довб.	Разом	
Волинська	7678	23175	90455	113630	20,4
Чернігівська	9414	16126	101813	117939	13,6
Київська	4703	54408	66657	121065	44,9
Подільська	18079	57963	74356	132319	43,8
Полтавська	21962	47097	155455	202552	22,3
Харківська	9509	22109	174676	196785	11,2
Одеська	6578	14172	27180	41362	34,2
Катеринославська	2854	9675	10069	19834	49,2
Донецька	14362	84560	74370	158930	53,2
Разом	95639	329375	775031	1104406	29,8

Хоч за час революції й було порушено пасічництво так за те воно остаточно перейшло до рук народу. *Стародавнє українське народнє пасічництво цілком повернулося до рук народу, в нових формах, на рейках раціонального пасічництва.* Опісля революції народньому пасічництву стало широке поле розвитку, як і іншим галузям сільського господарства, що теж були порушені за час революції. І дійсно, пасічництво опісля революції швидко почало гоїти свої рани. Хто добув із панської пасіки вулика, хто купив роя в пасічника — починали заводити пасіки, тому-то з 1922—25 р. на Україні було багато дрібних пасік. Пасічницька родина поповнювалася й поновлювалася новими молодими пасічниками. Штовхало селян заводити пасіки ще й обмаль цукру. Коли 1913 р. цукру-піску вироблялося 50 мільонів пудів, то вже 1921 р. — 5 мільонів, 1921—22 р. — 2 міль., 1922—23 р. — 9 міль., 1923—24 р. — 17 міль., 1924—25 р. — 24 мільони.

Оживали й виростали нові пасічницькі кооперативні т-ва. В травні місяці 1925 року при Сільсько-господарському Науковому Комітеті України відбулася нарада діячів українського пасічництва, котра утворила для керування Всеукраїнське бюро пасічництва.

Всеукраїнська рада діяв пасичництва, що відбулася 20—23 травня 1925 року.

З лівого боку перший ряд: 1. Діброва, 2. Проф. Широкіх, 3. Шимановський, 4. Руднев, 5. Корсольов (заст. голови), 6. Бородай, 7. Красніков, 3 правого боку середній ряд: 8. Пологонський, 9. Іванов, 10. Козачок (Голова), 11. Подольський, 12. Артюх (заст.), 13. Вишневський, 14. Невинський, 15. Уман (член), 3 лівого боку третій ряд: 16. Нестереводський (канд.), 17. Розов (член), 18. Чайківський, 19. Черелниченко, 20. Портнов, 21. Яцимирський, 22. Меркулов, 23. Полгорський.

У м. Прилуках почав із серпня місяця 1925 року виходити перший за часу рдянської влади пасічницький журнал „Пасічник“ українською мовою за редакцією М. Гончара. До цього часу на Україні пасічницького журналу українською мовою не було з 1918 року*).

Це так на Радянській Україні, що має 95½ тисяч пасічницьких господарств. На українських землях, що попали під зверхність Польщі, пасічництво зазнало великої руїни за час імперіялістичної війни (1914—16 р.).

На виставці 1925 року, що була впорядкована в час першого загально-польського конгресу, були таблиці, що виявляють стан пасічництва на землях Польщі. (Українські повіти означені зірками (*).

Відношення рямкових вуликів до колод, дуплянок, і инш. не рямкових:

Тарнопільське (*)	92% ⁰ / ₀
Львівське (*)	89% ⁰ / ₀
Станіславівське *)	85% ⁰ / ₀
Люблінське	75% ⁰ / ₀
Шлезьке	71% ⁰ / ₀
Краківське	60% ⁰ / ₀
Білостоцьке	59% ⁰ / ₀
Келецьке	57% ⁰ / ₀
Познанське	56% ⁰ / ₀
Варшавське	50% ⁰ / ₀
Лодзинське	50% ⁰ / ₀
Волинське (*)	43% ⁰ / ₀
Поморське	37% ⁰ / ₀
Вілінське	35% ⁰ / ₀
Новогрудське	35% ⁰ / ₀
Поліське (*)	23% ⁰ / ₀

Кількість вуликів у поодиноких воєводствах:

1. Тарнопільське	125,000	9. Поморське	37,160
2. Люблінське	87,700	10. Білостоцьке	37,000
3. Познанське	82,200	11. Станіславівське	35,000
4. Львівське	76,000	12. Краківське	33,000
5. Волинське	73,000	13. Новогрудське	21,700
6. Варшавське	65,600	14. Поліське	20,000
7. Келецьке	49,400	15. Вілінське	10,600
8. Лодзинське	44,600	16. Цешин	3,200

Густота розтавлення вуликів на 1.ккм. в поодиноких воєводствах:

1. Тарнопільське	7,5	9. Станіславівське	1,9
2. Шлезьке	3,2	10. Келецьке	1,9
3. Познанське	3,1	11. Краківське	1,8
4. Львівське	2,8	12. Білостоцьке	1,1
5. Волинське	2,4	13. Люблінське	1,1
6. Лодзинське	2,3	14. Новогрудське	0,9
7. Поморське	2,2	15. Вілінське	0,8
8. Варшавське	2,2	16. Поліське	0,5

Ці таблиці показують, що найкультурнішими господарствами в сучасній Польщі всеж таки є українські господарства в Галичині.

*) Правда, була спроба видавати в м. Києві пасічницький журнал „Українське пасічництво“ (Ч 1, червень 1922 р.), але нічого з того не вийшло.

У м. Львові за ред. Єв. Архипенка видається найстаріший пасічницький журнал-місячник українською мовою „Українське пасічництво“. (1926 рік є X рік його видання).

Коли на українських землях під Польщею вже прищеплюються кращі системи ряжкових вуликів, то на Підкарпатті (Чехословаччина) пасічники водять бджоли в солом'яних вуликах та в колодах і широко користуються сіркою. Пасічники на Підкарпатті небагато. За 1920 р. їх налічувалось 2793, а в них по-весні 11699 бджоляних родин. За статистикою Чехословаччини 1921 р. здобуто меду та воску на Підкарпатті на 1,696,189 чеських корон; 1922 р. — 1,385,874 корони; 1923 р. — 918,008 кор.; цеб-то, пересічно на рік — 1,333,357 ч. корон.

З 1923 року в м. Ужгороді виходить єдиний на Підкарпатті пасічницький журнал-місячник „Пчолярство“ українською мовою й журнал-місячник для дітей „Пчілка“. Велику культурну працю серед пасічників Підкарпаття провадить пасічницьке т-во „Рій“ у м. Ужгороді.

Загалом українське пасічництво на початку ХХ століття, що складає по-над сто тисяч пасічницьких господарств, стало на шлях розвитку.

Що з себе по складу на початку ХХ ст. уявляли пасічники. Іх можна розбити на чотири групи. До першої групи належать пасічники-раціоналісти. Ця група дійсно передова що до поступу в пасічництві. Пасіки з ряжкових вуликів, нових систем і догляд їх за останніми вимогами пасічницької науки. Вона творила й творить журнали, організувала й організовує пасічників у т-ва. Друга група — це так звані пасічники з діда та прадіда, пасічники-довбаночники. Пасіки великі, догляд за бджолами збудований на досвідах батьків, дідів і їх самих — досвідах непереверених, що в собі ховають багато помилкового та силу всяких забобів. Ця група ставиться до новизни з недовір'ям, неохоча до книжок, журналів, важка до пасічницької організації, але поволі простує до поліпшення своєї пасіки. Третя група — молоді пасічники. Це група поточна. Одні, що входять до неї, стають гарними пасічниками й таким чином попадають до лав пасічників першої групи. Інші, навпаки, не вміють поставити гарно справи на пасіці й розоряються. Третя група молодих пасічників із охотою йде до пасічницьких т-в, передплатує журнали, купує книжки, бо в цьому її порятунок, як початкуючих пасічників. Четверта група — пасічники, що зневірилися в роботі й махнули рукою на пасіки та ледарі. Це група невелика й з кожним роком піднесення пасічництва зменшується. Пасіки малі. Око пасічника мало заглядає. Комашня, чмілі, оси, шершні, клочень, та багато інших гостей прибуває на такі пасіки.

Пасічницька література на початку XX століття українською мовою.

Українська пасічницька література має свій початок з 1855 року, коли в м. Львові вийшла перша книжка Л. Трещаківського, „Наука о пчеловодстве“. Першою пасічницькою книжкою українською мовою на Наддніпрянщині до 1926 р. вважали Немоловського під назвою „Бджільництво“ за 1904 рік, але з відкриттям у Львові рукопису пасічника Миколи Цвіта з Черніговщини під назвою „Научні твори Миколи Цвіта“, що датований 1890 року, мусим рахувати першим автором Миколу Цвіта. У Галичині після Трещаківського тривалі підвалини українській літературі поклав Микола Михалевич 1877 року, видавши книжку „Пасіка“, що 1922 р. видана п'ятим виданням. На Підкарпатті першу пасічницьку книжку написав Михайло Радомський „Наука Пчолярства“ за 1904 рік.

Рік видання	НАЗВА КНИЖКИ	А В Т О Р	ДЕ ВИДАНО
1908.	„Гнилець і боротьба з ним у дуплянках і рямкових вуликах“.	Горбачів К.	м Київ.
„	„Про бджоли“.	Лахно С.	м Полтава
„	„Як годувати бджоли“.	Корабльов І.	„
„	„Будова вулика Дадана“.	Архипенко Єв.	м. Київ
1909	„Щоденник пасічника“.	Архипенко Єв.	„
1910	„Пасічницький словник“.	Архипенко Єв.	„
1912	„Нова господарка в медо- вій пасіці“.	Бажанський П	м. Львів
1913	„Бджоляний мед-здоров'я“	Павленко С.	м. Одеса
„	„Практичний ілюстрований підручник пасічництва“.	Пилипчук В.	м. Тарнопіль
1916	„Бджоляна хвороба—гни- лець“.	Стороженко М.	м Київ
„	„Батуринське пасічництво“	Різниченко В.	„
1916	„Земляки, достопамятні уроженці землі Коно- топської“.	„	„
1917	„Щоденник пасічника“.	Архипенко Ев.	„
1917	„Природописна бджіл“.	Невинський О.	м. Валки
1917	„Практичні поради“.	„	„
1917	„Організація пасіки“.	„	„
1918	„Перегон бджіл із дупля- нок і колод у рямкові вулики“.	Нестерводський В.	м. Київ
1918	„Пасічництво“.	Трегубів В.	м. Одеса
1918	„Практичне пасічництво“.	Невинський О.	м. Валки
1918	„Користь бджіл та доходи від пасічництва“.	„	„
1918	„Про бджіл“.	„	„
1918	„Медозбірна бджола й до- гляд за нею“.	Лисянський Ю.	м. Київ
1918	„Батуринські свічки“.	Різниченко В.	„
1619	„Як самому збудув. вул.“	Нестерводський В.	м. Харків

1919	„П. Прокопович батько українського раціонального бджільництва“.	Різниченко В	м. Київ
1919	„Про гнилець“.	Трегубів В.	м. Одеса
1919	„Про де-які породи бджіл“	„ „	„
1621	„Пчеловодство“.	Косара В. Мигалки І.	м. Ужгород
1921	„Провадження пасіки“.	Бунт П.	м. Вінниця
1922	„Короткий підручник пасічництва“.	„ „	„
1922	„Про пасіку й бджоли“.	Калинець С.	м. Львів
1922	„Зимування бджіл“.	Марюта Г.	м. Переяслав
1922	„Пасічництво“.	Нестерводський В.	м. Харків
1923	„Пчолярство в Чехословаччині“.	Шавличенко і Букурюза	м. Ужгород
1023	„Пілка в Байках“.	Черкасенко С.	„
1924	„Нова пасіка“.	Гуцайло Є.	м. Харків
1915	„Прибуткова пасіка“.	Невинський О	м. Київ
1925	„Про гнилець у бджіл“.	„ „	„
1925	„Як переганяти бджіл із дуплянок та колод у ямковий вулик із одного ямкового в другий“.	Нестерводський Б.	м. Харків
1925	„Як бджіл зимувати та доглядати“.	„ „	„
1925	„Як допомогти бджолі під час посухи“.	„ „	„
1925	„Мед“	Селіванов Ф.	„
1925	„Пасічництво“	Шимановський В.	м. Київ
1925	„Пасічництво“	Шульгина Л.	„
1925	„Учись пасічникувати“.	Юрченко Тодось	м. Прилука
1925	„Як погубла пасіка Прокоповича“.	Різниченко В.	м. Київ
1925	„Прокопович і Шевченко“	„ „	„
1925	„Короткий підручник пчолярства“.	Кукуруза П.	м. Ужгород
1925	„Весняні роботи на пасіці“.	Бунт П.	м. Вінниця

За 1925 рік видано українською мовою найбільше пасічницьких книжок і між ними такі коштовні підручники, як „Пасічництво“,— Шимановського В., „Прибуткова пасіка“— Невинського О., „Пасічництво“— Шульгиної Л. Хоч українська пасічницька література є ще біднішою проти інших, але вже за короткий час вона так поширилась, що вимоги українського пасічника може задовольнити.

Що до періодичної преси— журналів, то перший часопис українською мовою „Українське бджільництво“ виходив в у м. Києві 1906—1910 року за ред. Єв. Архипенка.

1910 року „Українське бджільництво“ було злито з господарським журналом „Рілля“.

НАЗВА ЖУРНАЛУ	Де видається	Почав виход. року	Видання правн. року	Редактор
„Українське бджільництво“	м. Київ	1906	1910	Єв. Архипенко
„Український пасічник“	м. Тарнопіль	1914	1914	Єв. Архипенко
„Українське пасічництво“	м. Київ	1917	1918	Єв. Архипенко
„Українське пасічництво“	м. Львів	1922	виходить	„
„Пчолярство“	м. Ужгород	1923	„	Редколегія
„Пчёлка“	„	1923	„	„
„Пасічник“	м. Прилука	1925	„	М. Гончар
„Вісник пасічництва“	м. Київ	1926	„	Редколегія

Окрім старих видатних робітників на ниві українського пасічництва, а саме: Архипенка Єв., Шимановського В., Корабльова І., Нестерводського В., Невинського О., проф. Шелухина С., Різниченка В.,—виявляють своєю працею нові пасічницькі сили: Артюк Є., Шульгина Л., Красників Х., Розов Ів., Волинський М., Довгий Г., Гуцайло Є., Кукуруза П., Павличенко Т., Олександрівський В., Андрущенко О., Пилипчук В., Боровський М. та інші молоді пасічники.

Українське пасічництво в пасічницькій родині всесвіту. Гарний торговий шлях Дніпром, що пере-різав усю Україну, давав змогу ширити торгівлю й мати зносини нашим предкам із культурним тодішнім світом. Місто Київ не став-би так рано торговим осередком, як-би тут не сходилися торгові шляхи: з півночі через Новгород до варяг, на південь до греків, на схід до хозар і на захід до ляхів. За панування в Києві воювали між собою князі, на Київ нападали й інші народи, бо Київ був головним осередком Наддніпров'я. Торговельні зносини з тодішнім культурним світом, добрі шляхи до цього та гарний збут меду й воску рано спонукали наших предків пасічникувати.

Народи, що мали торговельні зносини з Грецією, багато запозичали від тодішньої грецької культури. Україна й мала такі зносини. (Невідомо що саме запозичено було від греків з пасічництва). Природні-ж умови для водіння бджіл на Україні були гарні. Такий економічний фактор не міг не вплинути на розвій українського пасічництва. В цей час пасічництво було одним із головних національних промислів, бо мед і віск був джерелом багатства.

На Україні раніш з'явилися пасіки, раніш пасічне господарство почало вичавлювати бортництво. Цього так рано не було в сусідніх народів. В Німеччині, Польщі й Литві переважно процвітало бортництво з Х аж до XVII ст.

Продукти сусіднього російського пасічництва вивозилися через Новгород і Псков по річках Волхові, Ниві та

Фінській затоці в Німеччину. Добра частина збуту була й Дніпром до греків, особливо з Литви, бо це був найкращий шлях для збуту. Що українське пасічництво стояло в давнину на належній височині, це ми бачимо з пасічницького побуту, з любови населення до пасічництва та про це свідчить хоч би й те, що воно раніш других відчуло кризу й дало паросток новій добі в пасічництві — раціональному пасічництву. Світове пасічництво з XV століття вже губило свої давні позиції. Розвиток господарства, рільництва, промисловости — відсунули пасічництво назад. Мед перестав бути загально-споживчою річовиною. Природні умови для пасічництва стали гірші. Пасічництво мусило шукати нового шляху. І от із Батурину на початку XIX століття українське пасічництво в особі Прокоповича подало перші віхи що до відродження.

1814 року Прокопович оголосив свій винахід — рухому рямку. У пасічницькій літературі, особливо німецькій, першим винахідцем рямкового вулика вважають пастора Джерзона з Силезії. Але це не так, бо Джерзон народився 1811 р. й тоді йому було лише три роки. Оголосив же Джерзон свій винахід 1845 року. Вулик Джерзона має незначну зміну проти вулика Прокоповича, інакше сказати, вулик Джерзона є удосконалений вулик Прокоповича. Про це казав і проф. Кравзе. За словами Великдана, то Джерзона можливо познайомив із вуликом Прокоповича учень Батуринської школи Шульц Госспрай, що походив із Силезії.

Тепер майже кожна країна має свій рямковий вулик, що більше пристосований до її умов. Це все завдячуємо першому винахідцеві рямкового вулика Петрові Прокоповичові.

Професор Шелухин Сергій про винахід П. Прокоповича пише: „Цим винахідом він полав у цілому світі основу для раціонального пасічництва й збільшив продукцію роя в 10 разів.

Вулики Прокоповича в процесі роблених ним експериментів, спостережень і удосконалень були ріжних мір, але ідеї й принципи лишалися незмінними, бо Прокоповичові пощастило розгадати в цій справі таємниці природи. В широчинь вулик мав 225—310 м.м. — Цим установлювалася широчинь рямки чи довжинь лійки. У височинь вулик мав 108—144 сан. і ділився на 3—4 поверхи, найбільша височинь якого бувала до 475 м.м. Звичайно ж вгорі був секційний магазин із рямками коло 145 м.м. виш., а поверхи мали коло 430 м.м. виш. Таким чином площа рямки була $310 \times 430 = 1333$ кв. сан. Ці числа й відношення були відгадкою природи, а тому стали основою для цілого світу в дальніших розвиткух, варіяціях і удосконаленнях рямки. Зміни в довжині чи широчині на 10—40 міл. принципа не міняють і по суті ріжниці не роблять.

Рямка в Лаянса знутри 310×370 , а зовні $330 \times 410 = 1353$ кв. сан. Це теж саме. Дадан узяв у Прокоповича найбільшу височінь у 475 м.м. і зробив її в себе шириною. Бертран, пасічникуючи з 1876 року в вуликах Лаянса й Дадана, зробив комбінацію з вуликів Дадана й Блатта. Заміня широчінь 475 на 435 м.м. і назвав вуликом Дадана—Блатта. Рямка в ньому має $435 \times 300 = 1305$ кв. сан. Це основи Прокоповичови: 800 і 310. 435 і 430, 1333, 1353 і 1305 кв. сан.— Тут принципіальної різниці немає й основні міри ті самі.

Про винахід Прокоповича, зроблений 1812 року, було широко оголошено. Італієць Антоній Марія Танойа писав про це 1818 року. Генрі Гамет у книжці, виданій у Парижі 1859 р., подавши відомості про винахід Прокоповича пише, що про це було розголошено у Франції 1841 р. (Курс. практ. пасічн., вид. 4, Париж 1874 р. стр. 174). З французів вулик Прокоповича поширив Радуан. Про Прокоповича писали і Дадан, і Лангстрот, що використали його винахід. Очевидно, що книжкова комбінація рямок Губера для наукових спостережень натураліста не мала з цим нічого спільного. Для вуликів вона не була придатною.

Вказана рамка Прокоповича, що винайдена на Україні є ряркою українською. Її широчінь 300—310, в. 430—435 мм, площа 1305—1333 кв. сан. Така міра в одних зовні, в других знутри, але це принципіальної й практичної різниці не робить. Прокопович перший відгадав числовий секрет природи — площі вищ. і довж. рямки.

• На з'їзді українських пасічників у Києві 1918 року цю рярку Прокоповича: 300×435 для лежаків, як у Лаянса, Ващенко й ин., і $435 \times 300 = 1305$ кв. с. зовні для стояків, як у Дадана—Блатта, прийнято для всіх пасік на Україні вважати нормальною українською ряркою.*)

Прокопович відчинив першу на весь світ пасічницьку школу, яка була осередком пасічницької освіти не тільки для України, а й далеко по-за межами. Особливо зобов'язане своїм розвитком праці Прокоповича російське пасічництво. Успіх доповіді Бутлерова, батька російського пасічництва, на засіданні Вільно-Економічного т-ва 7-го грудня 1871 р. в м. С.П.Б. про піднесення російського пасічництва залежить багато від того, що російське пасічництво було вже розбуджене учнями школи Прокоповича.

Пасічництво Прокопович ставив на ґрунт досвіду. У нього на пасіці була вага. Був контрольний вулик, що давав змогу вияснити потребу в меду за зиму бджолам. Прокопович не вживав сірки, а навпаки, звертав увагу на прдуктивні бджоляні родини та племенні матки й цим поліпшував породу бджіл. Знав про гнилець і лічив його трьох-

*) Журнал „Пасічник“ Ч 6 за 1926 рік.

денним триманням бджіл у чистім порожнім вулику. Прокопович був і першим дослідувачем медодайних рослин. Різниченко В. так пише: „Прокоповичем було нарочито розведено 5000 десятин усяких медодайних рослин, як наприклад: гречок, шовковиці, богородицької трави, фіялки, клену, анґрусу, малини, верб (2000 дерев) і синяку.**“

За час Прокоповича й Батурицьке пасічництво значно піднеслося. Батурин на Конотопщині й в підручниках вважали осередком пасічництва. Росіяне Прокоповича величають дідусем „дедушкою“ російського пасічництва. Це так, бо він є разом і дідусь раціонального пасічництва всесвіту.

Так протягом тисячоліття українське пасічництво виявило себе двічі, а саме: в добу примітивного пасічництва, коли воно було одним із головних національних промислів і на початку XIX століття в особі Прокоповича, що поклав підвалину нового раціонального пасічництва й подав нові ідеї, над якими працювали й працюють до нині кращі пасічницькі сили всесвіту.

Шляхи розвитку українського пасічництва.

Набуття пасічництва в руках спеціалістів

Тоді занепаде пасічництво, як люди відмовляться від здорового природнього продукту меду та від послуг бджоли в заплідненні рослин.

Буде лише жити наше пасічництво, коли пасічники не подбають за його розвиток.

З історії знаємо, що, коли рільництво не виходило за межі власного прожитку й хліборобська культура стояла низько, тоді пасічництво було одним із головних національних промислів. Тоді не треба було великого знання пасічників, окрім уміня збудувати житло для бджіл і цим забезпечити для себе їх працю.

З піднесенням хліборобства, рідили ліси, зменшувалася площа ціліни — природні умови для бджільництва гіршали, бо з цим зменшувалася й площа медодайних рослин. Від пасічника вимагалось не тільки уміня збудувати житло для бджоляної родини, а й придивлятися до життя бджіл, доглядати їх і житло робити кращим для догляду. Також із піднесенням хліборобства пасічництво поступається місцем у торгівлі продуктам хліборобства, значно підупадає й стає одною з галузів сільського господарства.

Згодом хліборобська культура й промисловість змушують примітивне пасічництво шукати нових форм, нових методів. І от на початку XIX століття народжується раціональне пасічництво. Шлях розвитку знайдено. Тепер треба тільки пасічникам дбати за його розвиток. А щоб пасічни-

***) „Батурицьке Пасічництво“ за 1916 р. м. Київ. Стор. 5.

цтво розвивалось, то треба кожному пасічникові знати життя бджіл, їх звички, та як їм допомогти при біді, яка система вулика придатна в його місцевості, які є і які треба посіяти медодайні рослини, щоб збільшити площу бджоляної пасі, знати стан не тільки своєї пасіки а й усього пасічництва та бути членом пасічницького кооперативного т-ва.

Органічно з цим мусить ширитись і пасічницька освіта, бо пасічництву треба вчитись, пасічницька література, преса, що відбиватиме стан пасічництва з усіма його досягненнями. І чим швидче будемо підноситись у цьому розумінні, тим швидче пасічництво займе місце одної з прибуткових галузів сільського господарства.

Надалі з піднесенням хліборобства, з машинізацією його, пасічництво буде залежати головнo від площі медодайних рослин і пасічницького знання. Перед пасічниками повстане вимога заміни колишньої площі з дикими медодайними рослинами, посівом їх, особливо посівом медодайних рослин придатних у сільському господарстві. Від пасічника вимагатиметься уміння водити бджоли, та як найкраще використати кожную годину пожитку. Це значить, що пасічник мусить бути добрим пасічником, що пасічникує за останніми вимогами раціонального пасічництва. Отже, дальший розвиток пасічництва в руках пасічників-спеціалістів, бо без освіти, без знання, без уміння, по-за організацією не буде пасічника, хоч-би таким і забажав хто бути.

Чергова робота на шляху розвитку пасічництва. Наше пасічництво потребує відданих справі робітників, котрих повинні дати пасічницькі організації, школи, курси та пасічницька преса, добіраючи все найздатніше з пасічницької цілини та втягуючи цей актив у пасічницьку роботу, чи то по кооперативній лінії, готуючи добрих кооператорів. чи то по лінії науково-дослідних закладів, готуючи наукових робітників, чи то по лінії преси, готуючи літературних робітників. Тільки потрібно уміння орієнтуватися в оточуючій дійсності.

Усе, що є свідомого в пасічництві, мусить об'єднатись і через об'єднання використовувати всі можливості що до розвитку пасічництва, не забувати про поліпшення матеріального та духовного добробуту своїх членів, суворо дотримуючись кооперативних принципів. Збут меду й воску повинен провадитись у першу чергу в інтересах пасічників, піднімаючи цим прибутковість пасік. Сучасна пасічницька техніка переважно стара, кустарна, дорога й нікудишня, через неї пасічники багато не добірають прибутку зі своїх пасік. Одже, влаштовуючи через свої об'єднання, масове фабричне виробництво та постачання приладдя, матимемо його доброї якості й поцінно, а це знову збільшуватиме прибутковість наших пасік і дасть можливість швидче по-

збутися бальзамованих трупів — дуплянок. Підвищуючи при бугковість наших пасік, а тим самим піднімаючи добробут пасічників, ніколи не забувати про освітню роботу, що може трапитись спершу при захопленні торговельною справою. Від курсів, покаєкових пасік, музеїв, виставок, від розповсюдження пасічницької літератури, передпл:ти журналів аж до дрібних інструкторських порад — усе це буде закріплювати стан пасічницьких організацій і швидче утворює шлях поступу.

З розвитком пасічництва в нас незабаром народяться великі, індивідуально-промислові пасіки. Коли це піде по-за впливом пасічницьких кооперативних товариств, то з'являться в приватніх руках не тільки різні майстерні, а й пасічницькі журнали. Треба брати курс на організацію промислових артільних пасік, пасік при т-вах, при радгоспах, комунах, при сільсько-господарських школах та в своїх членів. Це опісля дасть змогу економічно міцним організаціям надавати відповідний напрямок у розвитку пасічництва.

В. Ващенко.

Василь Федотович Ващенко був одним із піонерів у боротьбі за раціональне пасічництво.

Народився 1850 р. в селі Вороньківці Переяславського повіту на Полтавщині. Пасічництвом почав цікавитись з 14 років, а саме: 1864 року купив де-кілька бджоляних родин.

Ім'я його відоме в українськiм пасічництві, як конструктора двох вуликів, автора оригінального методу пасічникування і як громадського діяча.

Дякуючи його праці, українське пасічництво по-над двадцять років має Боярську пасічницьку школу, котра єсть і тепер єдиною не тільки на Україні, а в усьому Союзі Соціалістичних Радянських Республік. На з'їздах виставках В. Ващенко можна було бачити не як радowego учасника, а як організатора. Теж саме можна сказати що до його праці й в пасічницьких товариствах.

У серпні місяці 1914 року Василя Ващенко вшанували пасічники з 50 річним ювілеєм його відданої праці на пасічницькій ниві.

Помер 1918 р., травня 18 дня (за ст. ст.) і похований у м. Києві.

Євген Архипенко.

Євген Архипенко походить із селян м. Кагарлика на Київщині. Народився 15 вересня 1884 року. Ще 1896 року він зацікавився пасічництвом, побував на пасіці О. Андріяшева і став студювати пасічницьку літературу. Незабаром пощастило йому закласти й пасіку в Дарниці коло Києва.

1905 р. Є. Архипенко планує видання українського пасічницького часопису й 12 березня 1906 р. випускає в Києві перше число першого українського пасічницького журналу „Українське Бжільництво“.

В-осени 1906 р. вступає до електротехнічного інституту в Петербурзі (Ленінград). По

закінченні полукурсових іспитів, а з ними й вищої математичної освіти 1908 р. переїздить до Москви й вступає до Петровсько-Розумовської сільсько-господ. Академії, віддається з запалом студіям сільського господарства й по-весні 1910 року кінчає Академію з дипломом ученого агронома I ступени.

На прикінці 1909 року укладає план видання українського сільсько-господарського журналу „Рілля“, — котрий і видається 1910 року в Києві за керовництвом Ар. Терниченка. З 1921 року Єв. Архипенко живе на Волині, пізніше в Галичині, де видає сільсько-господарський журнал „Сільський світ“ та пасічницький — „Українське Пасічництво“.

Крім того, що Євген Архипенко є автором багатьох книжок українською мовою, редактор першого пасічницького українського часопису, його велика заслуга в історії українського пасічництва ще в тому, що він першим почав гуртувати українських пасічників і разом з ними дбати за відродження українського пасічництва та за створіння української пасічницької літератури.

В. Шимановський.

Всеволод Юлієвич Шимановський народився 1866 р. в родині відомого хірурга проф. Шимановського. Після смерти батька В. Шимановський поступає до гімназії, а потім, по закінченню військової школи, стає артилерійським

офіцером. Одначе військова служба його не задовольняє, він її залишає й стає вчителем на селі. Школа, де вчителює В. Шимановський, робиться осередком пропаганди раціонального пасічництва. 1899 р. В. Шимановського спіткало велике лихо—він осліп. З 1910 до 1925 р. він віддає свої сили Боярській пасічницькій школі. Працю В. Шимановського оцінило Всеукраїнське бюро пасічництва в своєму листі з приводу його 40 річної праці так:

..... „Ваша сорокалітня праця вчить нас, як треба жити, як треба працювати, щоб бути справжнім громадянином, щирим другом народові.

Блискучий мундир артилерійського офіцера й приваблива кар'єра, що з молоду розгорталася перед Вами, не захоплюють Вас.

Ви бачите цілковиту невідповідність навкруги: з одного боку багатство, розкіш і марнотрацтво; з другого—злидні, голод, нещасття й темрява народня. Ваше чуле серце підказало Вам кинути місце з блискучим мундиром та йти на працю до свого меншого брата, простого люду. І ось Ви—звичайний народній учитель серед убогого селянства. Своім

світлим розумом Ви одразу усвідомлюєте, що народній учитель не повинен бути лише звичайним учителем, що навчає дітей грамоти, але що він — дійсний учитель народу. Ви одразу закладаєте сад і пасіку й починаєте навчати народ, як можна поліпшити добробут народу шляхом розвитку допоміжних галузів сільського господарства, щоб позбутися злиднів.

У розцвіті літ Вас спіткало страшне лихо: Ви позбавляєтесь зору, цього найбільшого дару природи. Але й це величезне нещастя не гасить палкого вогню у Вашому серці, вогню любови до пасічництва, любови до народу.

... Своє знання, свій довголітній досвід Ви даєте народові: Ви видаєте книжечки, брошури, що розповсюджуються у величезному числі й несуть світло знання в далекі й глухі кутки нашої країни.

Ми захоплюємось Вашими працями про методи пасічництва...

Живи, наш дорогий губере, ще багато, багато літ“..

Видатні дні в пасічницькім житті.

- 1775 р., червня 29 дня . . . Народився Петро Іванович Прокопович
- 1814 р., лютого 15 дня . . . П. Прокопович винайшов рямку і зробив розкладового вулика.
- 1828 р., листопаду 1 дня . . . П. Прокопович відкрив першу на цілий світ пасічницьку школу.
- 1850 р., березня 22 дня . . . Помер Петро Прокопович.
- 1902 р., вересня 10 дня . . . Відкрито Боярську пасічницьку школу.
- 1906 р., березня 12 дня . . . Вийшло число 1 першого українського пасічницького журналу „Українське Бжільництво“.
- 1917 р., жовтня 19—22 дня . Відбувся перший Всеукраїнський пасічницький з'їзд.
- 1925 р., серпня 1 дня . . . Вийшло перше число українського пасічницького журналу „Пасічник“ на Радянській Україні.

З М І С Т:

	СТОР.
Переднє слово	3
Доба примітивного пасічництва.	
Пасічництво в старовину.	
Перша ступінь пасічництва	5
Пасічництво давно знане	5
Пасічництво на терені України. Початок бортництва	6
Пасічництво в феодальнім громадянстві з натуральним господарством.	
Мед і віск є джерело багатства, а пасічництво одним із головних національних промислів	7
Початок пасічного господарства. Вулик	8
Пасічництво зазнавало й шкоди	10
Пасічництво поступається місцем у торгівлі продуктам хліборобства	10
Занепад народнього пасічництва	11
Пасічництво за дворянсько-кріпацької суспільності	13
Пасічництво мусило вибиватися на новий шлях	14
Доба раціонального пасічництва.	
Петро Іванович Прокопович	15
Степан Великдан	22
Відродження народнього пасічництва	23
Народнє пасічництво на початку XX століття	26
Що з себе по складу на початку XX ст. уявляли пасічники	32
Пасічницька література на початку XX ст. українською мовою	33
Українське пасічництво в пасічницькій родині всесвігу	35
Шляхи розвитку українського пасічництва.	
Майбутність пасічництва в руках спеціалістів	38
Чергова робота на шляху розвитку пасічництва	39
В. Ващенко	41
Євген Архипенко	42
В. Шимановський	43
Видатні дні в пасічництві	45

Ціна 45 коп.

СКЛАД ВИДАННЯ:
м. Прилука, Пасічницьке Товариство.

**Photomount
Pamphlet
Binder**
Gaylord Bros., Inc.
Makers
Syracuse, N. Y.
PAT. JAN 21, 1908

